

ERZURUM'UN SONBAHARI

*Erkan GÖKSU**

ÖZET

Alaeddin Keykubad, Ön Asya'yı yakıp kavuran Moğol istilasını akıllı siyaseti sayesinde Anadolu'dan uzak tutmayı başarmıştır. Ancak bu durum, onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde devam etmemiştir. Bu dönemde devlet idaresinde baş gösteren zafiyet, Babailer İsyanı sırasında açığa çıkmış ve bu durumu fırsat bilen Moğollar, Anadolu'ya saldırmışlardır. Baycu Noyan kumandasındaki 30 bin kişilik bir orduyla Anadolu'ya giren Moğolların ilk hedefi Erzurum olmuştur. 1242 sonbaharında başlayan Moğol kuşatması iki ay sürmüştür. Bu süre sonunda ele geçirilen şehir, tarihinin en büyük yağma, tahrip ve katliamına maruz kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Türkiye Selçukluları, Moğollar, Baycu Noyan.

THE FALL OF ERZURUM

ABSTRACT

With the policy he followed Ala al-Din Kayqubad managed to keep Anatolia away from the Mongolian Invasion which tyrannized the Fore Asia thoroughly. Ghiyath al-Din Kaykhusraw II, his son and the successor, could not maintain this policy after his father's death. The weakness in the administration of the state emerged in the rebel of the Babais, and the Mongols took the advantage of it. Therefore they attacked Anatolia. The Mongols under the command of Baycu

*Yrd.Doç.Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ortaçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, erkangoksu@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Noyan marched towards Erzurum after entering Anatolia with the army of 30 thousand soldiers. The siege which started in a fall of 1242 lasted for two months. At the end they captured the city and the city was subjected to the worst pillage, genocide and destruction of its history.

Key Words: Erzurum, Anatolian Seljukids, The Mongols, Baycu Noyan.

Cengiz Han'ın ölümünden (1227) sonra yerine geçen Ögedey döneminde (1229-1241) Moğol istilasının ikinci devresi başlamış ve Cengiz'in meşhur kumandanlarından Curmagon Noyan¹, İran'ın fethine memur edilmişti.² Curmagon, İran, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı itaat altına almayı başardı. Türkiye Selçuklu Devleti'nin doğu hudutlarına akınlar düzenleyerek Eyyûbî ve Artuklu meliklerinin idaresinde bulunan Ahlat, Bitlis, Âmid, Meyyafarikin, Mardin ve Harput civarını yağmaladı. Hatta bir Moğol keşif birliği (karavul), hiç beklenmedik bir anda süratle Türkiye Selçuklu topraklarına girdi ve Sivas'a kadar ilerleyip buradaki bir kervansarayı tahrip ettikten sonra hemen geri döndü (1232).³

Keşif mahiyetindeki bu ilk akın, Moğol tehlikesinin Türkiye Selçuklu Devleti'ne ne kadar yakın olduğunu gösteriydi.⁴ Ancak

¹ Curmagon Noyan hakkında toplu bilgi için bkz., Timothy May, **Chormağan Noyan, The First Mongol Military Governor in the Middle East**, (Master of Arts in the Department of Central Eurasian Studies Indiana University), Indiana 1996.; P. Jackson, "Cormagun", **Encyclopaedia Iranica**, Vol: VI, Fasc. 3, (1993). [<http://www.iranica.com/newsite/articles/unicode/v6f3/v6f3a016.html>].; Enver Konukcu, "Moğol Sunit Boyundan Otegedai'li Cormahan: Cengiz, Ögedey ve Töregene Hatun Döneminin (1206-1246) Büyük Noyanı", **İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na Armağan**, (Editorler: Hayrunnisa Alan, Abdulvahap Kara, Osman Yorulmaz), İstanbul 2008., s.275-288.

² Bahaeddin Ögel, "Alaeddin Keykubad Çağında Batı İran'da Çormahan Noyan'ın Durumu", **Selçuk Dergisi**, Sayı:3 (I. Alaeddin Keykubat Özel Sayısı), (Haziran 1988), s.13-17.

³ İbn Bîbî (el-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugedî), **el-Evâmirü'l-'Alâ'îye fi'l-Umûri'l-'Alâ'îye**, Tıpkı Basım, (Önsöz ve fihristi haz. Adnan Sadık Erzi), TTK Yay., Ankara 1956., s.419., (Türkçe terc., I., Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996., s.420-421.).

⁴ Esasen Moğollar bu sıralarda başka ülkelerin zaptıyla uğraşüyor, Kıpçak ilini (Cenubi Rusya'yı) ve Orta Avrupa'yı fetihle meşgul bulunuyorlardı. Onlar İran'ın istilasını ikmal ve Gürcistan'ı da yağma edip kendilerine tâbi duruma getirdikten ve Irak'a akınlar yaptıktan sonra Türkiye hudutları üzerinde dolaşıyorlardı. Tarihî yollar Selçuklular gibi Moğolları da Anadolu'ya çeviriyordu. Fakat Selçuklu devletinin kudreti onları hudutlara tecavüzde tereddüde düşürmüştü (Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 2002., s.429.). Alaeddin Keykubat'ın muhtemel

Moğollar, kendilerini uzun süre uğraştıran Celaleddin Harezmsah'ı Yassıçemen'de (1230) kolayca mağlup eden ve bu suretle büyük bir askerî güce sahip olduğunu gösteren Alaeddin Keykubad'ın ülkesine ciddi bir taarruzu göze alamıyorlardı.⁵ Üstelik o, akıllı bir siyasetle bir yandan Moğollara karşı gerekli askerî tedbirleri alırken, diğer yandan da onlarla iyi ilişkiler kurmanın yollarını bulmuş, Moğol tehlikesini ülkesinden uzak tutma adına Ögedey'in tabiiyet teklifini bile kabul etmişti.⁶

Moğol taarruzuna karşı uyguladığı siyaset hakkında bkz., Emine Uyumaz, **Sultan I. Alâü'd-dîn Keykubâd Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)**, TTK Yay., Ankara 2003., s.87-91.; Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, (Çev. Yıldız Moran), İstanbul 1979., s.137-138, 141.; Claude Cahen, "The Turks in Iran and Anatolia Before the Mongol Invasions", **A History of the Crusades, The Later Crusades 1189-1311**, Volume: II., (General Editor Kenneth M. Setton, Edited by Robert Lee Wolff-Harry W. Hazard), University of Wisconsin Press., Madison, Wisconsin 1969., s.691.

⁵ Celaleddin Harezmsah, Moğollar tarafından yıkılan Harezmsah tahtının varisi olarak onlarla mücadeleye devam etmiş ve Pervân'da bir Moğol ordusunu yenmiştir (618-1221). Mağlubiyet haberin inanamayan Cengiz Han, hiddetlenerek Celaleddin'i takibe koyulmuş ve İndus Nehri kıyısındaki savaşta onu yenmiştir. Ancak ordusu mağlup olan Celaleddin'in kahramanlığı Cengiz'i şaşırtmış ve "bir babanın işte böyle bir oğlu olmalıdır" diyerek onu takdir ettiğini göstermiştir [en-Nesevî (Şihabü'd-dîn Ahmed en-Nesevî), **Sîretu Sultan Celâlü'd-dîn Mengübirtî**, (Türkçe terc. Necip Asım), İstanbul 1934., s.54-56.; Aydın Taneri, **Celâlu'd Din Hârizmsâh ve Zamanı**, Ankara 1977., s.24-26.].

⁶ Ögedey, 633 (1236)'de Kazvinli Emir Şemseddin Ömer'i bir yarılığa beraber Alaeddin Keykubad'a göndermişti. Şemseddin Ömer'le Kayseri'de görüşen Sultan'a takdim edilen yarılığda şunlar söyleniyordu: "Adil Sultan Alaeddin Keykubad bilir ki bizim hükümdarlıktaki ünümüzü cihan duymuştur. O tarafa gidip gelen yolcular senden hoşnutluk gösteriyorlar. Bunu duyuyor ve takdir ediyoruz. Bunun için de seni korumak ve kollamak istiyoruz. Böylece sen kendi ülkende gönül hoşluğu ile yaşayabilirsin. Ulu Tanrı bizi yüceltmiş ve yeryüzünü bizim soyumuza armağan etmiştir. Seni illiğimize (itaatimize) davet ediyoruz... Bizim buyruğumuzu dinlemeyenlerin, bizden ayrılanların yurtlarını çerilerimiz ele geçirir. Onları öldürür, kadınlarını, çocuklarını tutsak eder. Mal ve davarlarını talan, mülklerini harap eder. Fakat onlara erişen bu kötülük bizden değildir." Alaeddin Keykubad, mektubu okuyunca Şemseddin Ömer ile özel olarak görüşmek için onu bir odaya çağırttı. Daha sonra "Tanrı'ya çok şükür ki sizin gibi değerli bir elçi bizim yanımıza geldi. Siz ki Müslümansınız, soracağım şeylere dindarlık icabı doğru cevap veriniz" dedi. Bunun üzerine elçi "Bildığım her şeyi doğru söyleyeceğim" dedi. Sultan, "Moğol hanının illiğini kabul edersem bizim ülkemize göz diker mi?" diye sordu. Elçi "Allah etmesin, onun o kadar çok ülkesi var ki her yıl huzuruna birçok elçiler gelip gider, ayrıca çok zengin hazineleri, toprakları var. Ona ufak bir armağan gönderip gizli saklı bir şey yapmazsanız size karşı iyi davranır" dedi. Moğollara karşı savaş yerine barışı yeğleyen bir hükümdar olan Alaeddin Keykubad, Emir Şemseddin Ömer'in sözlerinden sonra Ögedey'in teklifini kabul etti ve bu manayı içeren bir mektup kaleme alınarak hediyeler tertip edilmesini emretti. Ancak heyet yola çıkmadan vefat etti (3 Şevval 634/31 Mayıs 1237). Bunun üzerine II. Gıyaseddin Keyhüsrev babası tarafından kaleme alınan mektuba "Babam sana kardeşim diye hitap ederdi; ben baba

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

1237 tarihine gelindiğinde hadiseler Moğolların lehine gelişmeye başladı. Zira bu tarihte Alaeddin Keykubad öldü ve yerine geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in devlet idaresinde gösterdiği zafiyet, sadece devlet mekanizmasının sarsılmasına değil, Moğolların Anadolu harekâtı için bekledikleri uygun ortamın doğmasına da zemin hazırladı.⁷ 1240 yılında Babaîler İsyanı'nın patlak verdiği, Türkiye Selçuklu ordusunun isyancılar karşısında zaafa düştüğü ve Moğol taarruzuna karşı doğu hududunda bulundurulan kuvvetlerin isyanı bastırmak üzere bölgeden ayrıldığı haberi duyuldu.⁸

Bu sırada Curmagon Noyan hastalanmış ve onun yerine Mugan'daki Moğol ordusunun başına Baycu Noyan⁹ getirilmişti (1241).¹⁰ Baycu Noyan, bir yandan Moğol harekâtını ilerletmek, diğer yandan ise rakiplerine karşı Kağan'ın nezdinde itibar kazanmak istiyordu.¹¹ Türkiye Selçuklu ordusunun Babaîler İsyanı (1240)¹² karşısında zafiyet yaşadığını öğrenen Baycu, Anadolu harekâtının zamanının geldiğine düşündü. Zira vaktiyle bölgenin en güçlü askerî gücü olan Türkiye Selçuklu ordusu, ülke içerisindeki dâhilî bir isyanı bile bastırmakta zorlanmış, böylece eski kuvvet ve haşmetini taşımadığı ortaya çıkmıştı.¹³

diye çağıracağım, babam gibi itaat yolunu tutacağım” cümlelerini ilave edip elçiyi uğurladı. Elçilik heyeti Ögedey'in huzuruna varırca Sultan Alaeddin'in katında gördükleri itibar ve ikramlardan bahsettiler. Sonra tekliflerinin Sultan tarafından kabul edildiğini, hediyeler hazırlattığını, ancak aniden vefat ettiğini ve onun yerine oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in geçtiğini bildirdiler. Moğol hanı, Sultan Alaeddin Keykubad'ın vefat ettiğini duyunca “yazık” anlamında olmak üzere üç defa “kıran, kıran, kıran” dedi. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in davranışını da memnuniyetle karşıladı (İbn Bîbî s.452-456., (Türkçe terc., I., s.448-451.); Uyumaz, a.g.e., s.89-90.).

⁷ Anonim Selçukname'deki kayda göre Moğol kumandanları, Alaeddin Keykubad'ın ölüm haberini alır almaz “Demir Sultan gitti. Artık devlet ve devir sizindir. Yürüyünüz, Rum vilayetlerini alınız” diyorlardı [**Anonim Selçuknâme, (Târîh-i Âl-i Selçûk der Anadolu)**, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III, (Neşr ve çev. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara, 1952., s. 48., (Türkçe terc., s.31)].

⁸ Geniş bilgi için bkz., Ahmet Yaşar Ocak, **Babaîler İsyanı**, İstanbul 1996.

⁹ Baycu Noyan hakkında toplu bilgi için bkz., P. Jackson, “Bayju”, **Encyclopaedia Iranica**, Vol: IV, Fasc. 1, (1989)., [http:// www.iranica.com/ newsite/articles /unicode/ v4f1 /v4f1a001. html].

¹⁰ İbn Bîbî, s.514., (Türkçe terc., II., s.62); Kirakos, **History of the Armenians**, (Trans. Robert Bedrosian), Sources of the Armenian Tradition, New York 1986., s.240.; Leo de Hartog, **Genghis Khan: Conqueror of the World**, London 2004., s.156.; May, a.g.e., s.37, 82. ; P. Jackson, aynı yer.

¹¹ İbn Bîbî, s.514., (Türkçe terc., s.62.).

¹² Geniş bilgi için bkz., Ahmet Yaşar Ocak, **Babaîler İsyanı**, İstanbul 1996.

¹³ Simon de Saint Quentin, **Histoire des Tartares**, (Türkçe terc., **Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu**, (Çev. Erendiz Özbayoğlu) Antalya 2006., s.45.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Baycu, Ermeni ve Gürcülerin de bulunduğu¹⁴ 30.000 kişilik bir orduyla Mugan'dan hareket etti.¹⁵ Anadolu'daki ilk hedefi, bölgenin en önemli şehirlerinden biri ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin uc vilayeti olan Erzurum'du. Şehir, Türkiye Selçuklularının Moğol tehlikesine karşı oluşturdukları müdafaa hattının ana üssü durumunda olup Alaeddin Keykubad döneminden beri muhtemel Moğol taarruzuna karşı tahkim ediliyor, Türkiye Selçuklu ordusunun bir kısmı, tedbir olarak Erzurum'da bulunduruluyordu.¹⁶ Ancak bölgede teyakkuz halinde bulunan bu askerî kuvvetlerin bir kısmı Babaîler İsyanı'nın bastırılması için görevlendirilmiş, bir kısmı ise el-Cezire'ye gönderilmişti.¹⁷

Moğollar 1242 sonbaharında¹⁸ Erzurum önlerine geldiklerinde, aralarından Hıristiyanların da bulunduğu¹⁹ şehir halkı,

¹⁴ Aknerli Grigor, **History of the Nation of Archers**, (Türkçe terc., **Okçu Milletinin Tarihi**, (Çev. Hırant D. Andreasyan), İstanbul 1954., s.15.; [Kiragos, Moğol ordusunda bulunan Ermeni ve Gürcü prensler arasında Vahram'ın oğulları Prens Awag, Shahnshah, Aghbugha ile Toph (Dop'i)'un oğlu Grigor Xach'enet'in isimlerini zikretmiştir (Kiragos, s.242.)].

¹⁵ İbn Bîbî, s.514.

¹⁶ Türkiye Selçuklu Devleti'nin Alaeddin Keykubad döneminden itibaren yaklaşan Moğol tehlikesine karşı aldığı tedbirlerden biri devletin doğu sınırlarını tahkim ve takviye idi. Anlaşıldığı kadarıyla ordunun bir kısmı Erzurum'da tutulmaktaydı. Babaîler İsyanı'ndan hemen önce Diyarbakır'ın fethi için celp edilen ordunun bir kısmı da Erzurum'dan gelmişti. Gıyaseddin Keyhüsrev Diyarbakır'ın fethinden hemen sonra Harput sübaşısı Sinaneddin Yakut'u Erzurum sübaşılığına gönderdi ve Moğollara karşı şarka asker yığdı. Selçuklu ordusu da Diyarbakır'ın fethinden sonra o tarafta daha fazla kalmadı. Zira Moğollar, 1240 Haziranında, Erzurum hududlarına kadar Gürcistan'ı istila ve yağma ettiler. Onlar Selçukluların şarka kuvvet yığdığını görünce Türkiye hududlarına tecavüze cesaret edemediler. Moğollar Bağdad yakınlarına kadar akın ve yağmalarını götürürken Selçuklu ordusu da kışa kadar Şarkî Anadolu'da kaldı. Ancak Babaîler İsyanı meydana gelince Erzurum'daki birliklerden yardım istendi (Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.419-420, 429.)

¹⁷ Moğol taarruzuna karşı Erzurum'da toplanan kuvvetler, Babaîler İsyanı ve Meyyâfânkîn Seferi sırasında merkeze çağrılmıştı. Merkeze çağrılan bu kuvvetler arasında ücretli Frank askerleri de bulunmaktaydı (İbn Bîbî, s.503-504.; Ebu'l-Ferec (Bar Hebraus), **Ebu'l-Ferec Tarihi**, II, (Süryaniceden İngilizceye Çev. Ernest A. Wallis Budge-İngilizceden Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999., s.540.; Simon de Saint Quentin, s.44.; Alessio Bombaci, "The Army of the Saljuqs of Rum", **Annali**, 38/4 (1978), s.359.). Moğollar Erzurum'u kuşattığı sırada ise merkeze çağrılan askerlerin henüz tamamı Erzurum'a dönememiş, hatta Sinaneddin Yakut bir yandan Moğollara karşı mücadele ederken diğer yandan da merkezden gönderilen kuvvetleri beklemeye koyulmuştu (İbn Bîbî, s.517.).

¹⁸ Moğolların Erzurum kuşatmasının tarihi konusunda muasır kaynaklar arasında ihtilaf vardır. Ebu'l-Ferec'e göre 639/1241 (Ebu'l-Ferec Tarihi, II, s.541.; Ebu'l-Ferec İbnü'l-İbrî, **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, (Türkçe terc., Şerafeddin Yaltkaya), İstanbul 1941.s.19.), Vardan'a göre 1242 (Vardan, **Compilation of**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

bölgede sert geçen kışa hazırlanmaktaydı. Ancak Moğol muhasarası altında geçen 1242 sonbaharı, Erzurum'un en sert kışlarından bile daha zor geçecekti.

Moğol ordusu Erzurum'u kuşattığı sırada şehrin idaresi Şihne Şerefeddin Duvini ile Serleşker Sinaneddin Yakut'un uhdesindeydi.²⁰ Bunların dışında bir de Hıristiyan ve Frank ücretli askerlerin lideri Istankos²¹ vardı ki bu da Sinaneddin Yakut'un emri

History, (Türkçe terc., "Cihan Tarihi", (Çev. Hrant D. Andreasyan), **Tarih Semineri Dergisi**, III, İÜEF, (1937), s.228.), Grigor'a göre 1239 (s.15), Simon de Saint Quentin'e göre 1241 (s.57.), Kiragos'a göre 1242 (s.240) ve Anonim Selçukname'ye göre ise 639/1241 (s.48/31)'dir.

¹⁹ Kiragos, s.241.; Vardan, s.228.

²⁰ Emir Sinaneddin, Harput serleşkeri iken Diyarbakır'ın fethinden hemen sonra Sultan II. Gıyaseddin tarafından Erzurum'a tayin edilmiş ve yaklaşan Moğol tehlikesine karşı bölgede tedbirler almakla görevlendirilmişti (Ebu'l-Ferec Tarihi, II, s.541.). Erzurum'a gelir gelmez Şerefeddin Duvini'nin suiistimallerine tanık olan Sinaneddin, zulüm ve adaletsizliğe izin vermemiş, bu yüzden Şerefeddin Duvini'yle arası açılmıştı. İbn Bibî, Şerefeddin Duvini'nin ihanetini Sinaneddin Yakut'a karşı beslediği kine bağlamaktadır (İbn Bibî, s.514-515., (Türkçe terc. s.62.).

²¹ Simon de Saint Quentin, Moğollara karşı uc'u korumak üzere hudutta bulunan ücretli Frank askerleri hakkında ilginç bilgiler vermiştir. Frankların kahramanlığı ve ne derece iyi savaşçılar oldukları hakkında abartılı ifadeler kullanan müellif sadece 300 Frank'ın Moğolları iki defa mağlup ettiklerini söylemekte ve hem Moğolların hem de Türklerin Franklardan nasıl korktuklarını abartılı hikâyelerle anlatmaktadır. Bu hikâyelerden biri şu şekildedir: "Türkiye'nin yok edişinden bir yıl önce Tatarlar, adları Guillaume de Brindisi ve Raymond Gascon olan iki Frankı Erzincan (Arsenga) yakınlarında esir alırlar. Frankların iyi savaşçı olduğunu işiten bazı Tatarlar, iki Frank'ı dövüştürmeyi ve böylece hem eğlenmeyi hem de onların savaşıma biçimini incelemeyi teklif ederler. Tatar kumandanlarının onay vermesi üzerine birbirleriyle dövüşecek olan iki Frank mümkün olduğu kadar aynı atlarla ve zırhlarla hazırlanırlar. Silahlarını kuşanıp hazırlık yaparken 'öyle ya da böyle ölümünün kaçınılmaz olduğu, bu yüzden Tatarların beklediği gibi birbirlerini öldürmek yerine onlara saldırmak' konusunda anlaşırırlar. Birbirleriyle savaşıyor gibi yaparak Tatarların arasına dalarlar. Önce mızraklarla sonra kılıçlarla Tatarlara saldırırlar. Öyle ki Tatarlar durumu fark edip iki Frank'ı öldürene kadar onlar on beş Tatarı öldürür, otuzunu da ağır yaralarlar." Diğerinde ise müellif, Türklerin Franklardan ne kadar korktuklarını gösteren şu olayı anlatmıştır: "Placentuslu bir Frank Erzincan'da bir Türkü öldürdüğünde, ordunun komutanı (marescallus) o Placentinuslunun yakalamıp asılmasını emreder. Franklar bunu işitince bir araya toplanırlar ve aralarında eğer o Frank asılırsa hepsinin Türkleri öldürmeye girişeceklerini söylerler. Türkler bunu duyunca hiçbir şey yapmaya cesaret edemezler. Hâlbuki orada 700 Frank'a karşılık o zaman 60.000 Türk vardır." (Simon de Saint Quentin, s.53.) Türkiye Selçuklu ordusundaki ücretli Hıristiyan ve Frank askerler hakkında geniş bilgi için bkz., Erkan Göksu, **Türkiye Selçuklularında Ordu**, (GÜ Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2008., s.110-170.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

altında bulunuyordu.²²

Baycu Noyan kuşatmanın ilk günü bir heyet göndererek şehrin kendisine teslimini istedi. Ancak bu teklif reddedildi ve Moğollar çok sayıda mancınıkla şehri dövmeye başladılar.²³ Alaeddin Keykubad döneminden beri muhtemel Moğol taarruzuna karşı hazırlanan Erzurum, başarılı bir şekilde müdafaa ediliyor, şehrin kolay kolay ele geçirilemeyeceği anlaşılıyordu. Sinaneddin Yakut ve Istanos idaresindeki kalabalık birlikler, zaman zaman şehirden çıkıp taarruz ediyor, şaşkına dönen Moğollar büyük zayıat veriyorlardı.²⁴ Bu arada kuşatmadan haberdar olan Sultan'ın şehre gönderdiği imdat kuvvetleri de yola çıkmıştı.²⁵

Bütün bunlar, Moğol emirlerini ümitsizliğe sevk etti. Hatta bazıları kışın bastırmasını da göz önünde bulundurarak kuşatmanın kaldırılması gerektiğini söylüyorlardı.²⁶ Ancak hadiseler, Erzurum'un aleyhine geliyordu. Yardım kuvvetleri bir türlü gelmiyor²⁷ ve iki aydır devam eden kuşatma²⁸, gittikçe daha şiddetli bir hal alıyordu. Bu sırada beklenmeyen bir şey oldu. Şehrin şihnesi Şerefeddin Duvini, muhtemelen Sinaneddin Yakut'la olan anlaşmazlıklarının da etkisiyle Moğollarla işbirliği yapmaya karar verdi.²⁹ Baycu Noyan'la temas kurarak kendisinin ve adamlarının can ve mal güvenliği temin edildiği

²² Anonim Selçukname'de bir de Seyfeddin Sungur Lala isimli birinden söz edilmekle beraber [Anonim Selçukname, s.48., (Türkçe terc., s.31)], bu şahıs hakkında diğer kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

²³ Kirakos, s.241. (el-Aynî, Moğolların kuşatma sırasında on iki mancınık kurduklarını kaydetmiştir [el-Aynî (Bedreddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî), **'İkdu'l-Cumân fî Târîhi Ehli'z-Zamân**, (el-Mektebetü'ş-Şâmîle), I., s.26.

²⁴ İbn Bîbî, s.514.; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.429.

²⁵ Anonim Selçukname'de, Seyfeddin Sungur Lala'nın Sultan'a adam yollayarak imdat kuvveti istediğini, ancak şarap içmekte olan Sultan'ın "Moğol'un ne kadar askeri var ki" diyerek onları küçümsediğini ve çok az sayıda yardım gönderdiği söylenmektedir [Anonim Selçukname, s.48., (Türkçe terc., s.31)].

²⁶ İbn Bîbî, s.514-515.

²⁷ Beklenen yardım kuvveti yetişememiş, Erzincan'a vardıkları sırada şehrin düştüğü haberini almışlardır (İbn Bîbî, s.517.).

²⁸ Grigor, s.15.; el-Aynî, I, s.26.; İbn Haldûn, **Târîhu İbni Haldûn**, (el-Mektebetü'ş-Şâmîle), V, s.172, 558. [Simon de Saint Quentin, kuşatmanın yirmi dört (Simon de Saint Quentin, s.57.), Ebu'l-Ferec ise birkaç gün sürdüğünü kaydetmişlerdir (Ebu'l-Ferec Tarihi, II, s.541)]

²⁹ Simon de Saint Quentin, Şerefeddin Duvini'nin tertibinden bahsetmeksizin, müdafilerin kendi istekleriyle ve canlarına ve mallarına dokunulmamak şartıyla şehri teslimi kabul ettiklerini, ancak Moğolların kendi usullerine göre yemin etmelerine rağmen antlaşmayı bozarak şehirdeki herkesi öldürdüklerini kaydetmiştir (Simon de Saint Quentin, s.57.).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

takdirde Moğol askerlerinin şehre girmesini sağlayacağını bildirdi.³⁰ Baycu, Duvini'nin teklifini kabul edip ona, kadınlarına, çocuklarına, hizmetçilerine ve askerlerine dokunulmayacağı konusunda bir name yazdı. Duvini nameyi alır almaz fırsat kollamaya başladı. Bir gece, müdafaasından sorumlu olduğu burçtan ip sarkıtarak tam teçhizatlı 200 Moğol askerini yukarı çekti. İçeri giren Moğol askerleri, hemen aşağıya inip kale kapılarının kilitlerini kırdılar ve dışarıda bekleyen Moğol askerlerinin içeri girmesini sağladılar.³¹

Sinaneddin Yakut ile Istankos durumu öğrenir öğrenmez kuvvetlerini toplayarak Moğol askerleriyle mücadeleye giriştiler. Ancak sabaha kadar devam eden çarpışmada galip gelen Moğollar oldu. Sabahın erken saatlerinde şehre hâkim olan Moğollar, şehri yağlamaya, önlerine çıkan herkesi öldürmeye başladılar. İbn Bîbî'nin ifadesiyle "... herkesin başına bela kesildiler. Emirler ve sipahiler canlarını hiçe sayarak, kılıçları ellerinde omuz omuza öyle savaştılar ki, bazıları şehitlik derecesine, bazıları da esirlik ve hüsrana kemendine yakalandılar. Güzellikleri dillere destan, iffetleri fazla ve ismetleri sınırsız olan, ibadet ve dindarlıkta Asiye ve Meryem ile yarışıp onlara eşitlik sağlayan halkın hareminin saf kadınlarının dudaklarını yarıdılar. Ciğerlerini yakıp yüzlerini yaralayarak kahrın esiri, zalim kimselerin tutsağı yaptılar. Zenginlerin, fakirin süt emen çocuklarını, sevgili dadılarının kucağından, hayat veren annelerinin bağrından alarak sefalet toprağına attılar ve düşkünlük kanında yüzdürdüler. O korkunç felaketin etkisinden sıradan ve seçkin kimselerin en hoş hali, en mutlu anı, ölümün yüzünü gördüğü an oldu. Aman çılgınlıklarının ateşinin kıvılcımları dönen göğü aştı. Kıyamet günü gibi kimsenin yerinden kımıldamaya veya kaçmaya mecali kalmadı. "O gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, karısından ve oğullarından kaçır. O gün herkesin kendine yeter derdi vardır" durumu ortaya çıktı. Güneş, kılıcın ateşinin parlaklığından tutuldu. Ayın aynası, imdat isteyenlerin âhından puslandı. (Moğol) askerleri, yağma ve talandan kurtulunca ellerini esir almaya atıp, kadınları erkekleri zillet ve tutsaklık zincirine vurdular. Herkesi (şehirden) dışarı çıkararak birbirinden ayırdılar, insan seçmeye başladılar. Savaşa ve sanata yatkın olanları canlı bıraktılar. Geri kalanları kan içen kılıçlarına yem ve ölüme yolcu yapıp, mihnet çukuruna ve musibet seline attılar. Ağızlarına kan

³⁰ İbn Bîbî, s.515. [Simon de Saint Quentin, Duvini'nin ismini vermemekle beraber, şehir halkının Moğollara, can ve mallarına dokunmamak şartıyla şehri teslim edeceklerini kabul ettiklerini zikretmiştir (Simon de Saint Quentin, s.57.)]

³¹ İbn Bîbî, 515. [Cahen'e göre Şerefeddin Duvini'nin ihaneti olmasa, Erzurum'un düşmesi çok zordu (Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, s.144.)]

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

doldurup yokluk ülkesine gönderdiler. Hiç kimsenin düşünce ormanına kaçma, kurtulma, sığınma gibi şeyler gelmedi ve bunlar gerçekleştirilemedi. Dünyada kurtuluşun yolu kapandı. Öyle ki, ölüm korkudan Kehkeşanlara sıkındı. Kahır ateşi, evlat sevgisiyle dolu olan annelerin yüreğini yaktı. Onlar sevdiklerini zemheri rüzgârına kaptırdılar...³²

Erzurum tarihinde ilk defa böylesine büyük bir tahrip, kıtal ve yağmaya şahit oluyordu. Bu tahrip ve kıtalden canını kurtaran az sayıda kimse esir edilerek şehrin dışarı çıkarıldı. Bunlar arasında savaşa ve sanata yatkın olanlar, köle yapılabilecek kız ve erkek çocukları ile Moğol ordusundaki Ermeni ve Gürcü prenslerin çabasıyla kurtulan az sayıda Hıristiyanlar dışında hepsi kılıçtan geçirildi.³³ Vardan'ın ifadesiyle insanlardan başka hayvanlar ve hatta kan ve gözyaşı ile dolmuş dağlar ve ovalar bile fiğan ediyordu.³⁴

Sinaneddin Yakut ile oğlu da esir edilenler arasındaydı. Moğollar onları elleri bağlı, başları açık olarak, malları, eşyaları, altın ve gümüşten meclis aletleri ve hazinesinin mücevherleriyle birlikte meydana getirdiler. Baycu, Sinaneddin'e "Senin bu kadar malın var da niye asker tutmadın? Niye onları benim gibi bir düşmanı savuşturmak için kullanmadın? Ak akçeyi kara gün için saklarlar" dedi. Sinaneddin, "Bir gün senin olacak olan mallar, benim tasarrufumda nasıl kalır?" cevabını verince Baycu'nun emriyle önce oğlu, sonra da kendisi öldürüldü.³⁵

³² İbn Bîbî, s.515-516., (Türkçe terc., II, s.63-64.). [Moğolların Erzurum'da yaptıkları yağma, kıtal ve tahribat hakkında bilgi veren bütün kaynaklarda buna benzer bilgiler verilmiştir.]

³³ Kiragos, s.242.; Grigor, s.15.; Ebu'l-Ferec Tarihi, II, s.541.; el-Aynî, I, s.26. [Moğolların Erzurum kuşatması hakkında Arap kaynaklarında sadece bir iki satır bilgi mevcut olup sözkonusu kaynaklardaki bilgi, Moğolların şehri ele geçirip ahalisini tamamen katlettiklerinden ibarettir. Bunlardan bazıları için bkz., İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb fi Târîh-i Haleb**, [el-Mektebetü's-Şâmile], I, s.184.; el-Makrizî, **es-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk**, (el-Mektebetü's-Şâmile), I, s.100.; ez-Zehabî, **Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-İ'lâm**, Cüz:46, (Tahkik: Ömer Abdusselam Tedmürî), Beyrut 1418 (1998), s.49.; İbn Haldûn, **Târîhu İbn Haldûn**, (el-Mektebetü's-Şâmile), V, s.172, 558.

³⁴ Vardan, s.208. (Müellif bu ifadeyi, Moğolların Anadolu'yu istilalarından sonraki genel manzarayı izah için kullanmıştır.)

³⁵ İbn Bîbî, s.516-517., (Türkçe terc., II, s.64.); Ebu'l-Ferec, **Muhtasarü'd-Düvel**, s.19.; el-Aynî, I, s.26., [Şerefeddin Duvini'nin akıbeti hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak Simon de Saint Quentin, müdafilerin canlarına ve mallarına dokunulmamak şartıyla şehri teslimi kabul ettiklerini, ancak Moğolların şehir halkının canlarına ve mallarına zarar vermeyeceklerine dair yemin etmelerine rağmen, sözlerinden dönerek herkesi öldürdüklerini kaydetmiştir ki müellifin burada Şerefeddin Duvini ve beraberindekileri kastettiği tahmin edilebilir (Simon de Saint Quentin, s.57.)].

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Moğollar yağma ve tahripten sonra Erzurum'u yakıp surlarını yıktılar. Şehirdeki bütün binalar gibi manastırları ve kiliseleri de viraneye çevirdiler. Manastır ve kiliselerde bulunan İncil, Tevrat ve çok sayıdaki değerli kitap yakıldı. Bunlardan ancak bir kısmı Moğol ordusundaki Ermeni ve Gürcü prensleri tarafından kurtarılabildi ve Ermenistan ve Gürcistan'daki kilise ve manastırlara götürüldü.³⁶

Erzurum, tarihinin en zor sonbaharını yaşamıştı. Ancak bunlar daha bir başlangıçtı. Zira şehri viraneye çevirdikten sonra Mugan'a dönen Moğol ordusu, 1243 baharında bir kez daha Anadolu'ya yöneldi. Moğolları Kösedag'da karşılayan Türkiye Selçuklu ordusu mağlup oldu ve böylece "Selçuklular idaresinde cennet gibi olan ve halkına saadet günlerini yaşatan Anadolu, yeryüzünü alt üst eden Cengizogulları tarafından istila edildi."³⁷

KAYNAKÇA

- AKNERLI GRIGOR, *History of the Nation of Archers*, (Türkçe terc., *Okçu Milletini Tarihi*, (Çev. Hırant D. Andreasyan), İstanbul 1954.
- ANONİM SELÇUKNÂME, (Târîh-i Âl-i Selçûk der Anadolu), *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, (Neşr ve çev. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara, 1952.
- BOMBACI, Alessio, "The Army of the Saljuqs of Rum", *Annali*, 38/4 (1978), s.343-369.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Yıldız Moran), İstanbul 1979.
- CAHEN, Claude, "*The Turks in Iran and Anatolia Before the Mongol Invasions*", *A History of the Crusades, The Later Crusades 1189-1311*, Volume: II., (General Editor Kenneth M. Setton, Edited by Robert Lee Wolff-Harry W. Hazard), University of Wisconsin Press., Madison, Wisconsin 1969., s.660-692.
- EBU'L-FEREC (Bar Hebraus), *Ebu'l-Ferec Tarihi*, I-II, (Süryaniceden İngilizceye Çev. Ernest A. Wallis Budge-

³⁶ Kiragos, s.241-242.; Grigor, s.15.

³⁷ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, II, İstanbul, 1994., s.3. (Moğol istilasının Türk İslam medeniyetinin inhitatı üzerindeki etkisi hakkında ayrıca bkz., Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 1993., s.480-500.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

- İngilizceden Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999.
- EBU'L-FEREC İBNÜ'L-İBRÎ, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, (Türkçe terc., Şerafeddin Yaltkaya), İstanbul 1941.
- EL-AYNÎ (Bedreddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî), *İkdu'l-Cumân fi Târîhi Ehli'z-Zamân*, I., [el-Mektebetü's-Şâmile].
- EL-MAKRÎZÎ (Takiyyü'd-dîn Ahmed b. Ali), *es-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, I., [el-Mektebetü's-Şâmile].
- EN-NESEVÎ (Şihabü'd-dîn Ahmed en-Nesevî), *Sîretu Sultan Celâlü'd-dîn Mengübirî*, (Türkçe terc. Necip Asım), İstanbul 1934.
- EZ-ZEHEBÎ (Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Ahmed ez-Zehebî), *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-İlâm*, Cüz:46, (Tahkik: Ömer Abdusselam Tedmurî), Beyrut 1418 (1998)
- GÖKSU, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, (GÜ Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2008.
- HARTOG, Leo de, **Genghis Khan: Conqueror of the World**, London 2004.
- İBN BÎBÎ (el-Hüseyin b. Muhammed b Ali el-Caferî er-Rugedî), *el-Evâmîrü'l-'Alâ'îye fi'l-Umûri'l-'Alâ'îye*, Tıpkı Basım, (Önsöz ve fihristi haz. Adnan Sadık Erzi), TTK Yay., Ankara 1956., (Türkçe terc., I-II, Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.)
- İBN HALDÛN, *Târîhu İbn Haldûn*, V., [el-Mektebetü's-Şâmile].
- İBNÜ'L-ADÎM, (Kemâlüddîn Ebu'l-Kâsım Ömer İbnü'l-Adîm), *Zübdetü'l-Haleb fi Târîh-i Haleb*, I., [el-Mektebetü's-Şâmile].
- JACKSON, Peter, "Bayju", *Encyclopaedia Iranica*, Vol: IV, Fasc. 1, (1989)., [<http://www.iranica.com/newsite/articles/unicode/v4f1/v4f1a001.html>]
- JACKSON, Peter, "Cormagun", *Encyclopaedia Iranica*, Vol: VI, Fasc. 3, (1993). [<http://www.iranica.com/newsite/articles/unicode/v6f3/v6f3a016.html>]
- KIRAKOS, *History of the Armenians*, (Trans. Robert Bedrosian), Sources of the Armenian Tradition, New York 1986.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

- KONUKCU, Enver, "Moğol Sunit Boyundan Otegedai'li Cormahan: Cengiz, Ögedey ve Töregene Hatun Döneminin (1206-1246) Büyük Noyanı", *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na Armağan*, (Editorler: Hayrunnisa Alan, Abdulvahap Kara, Osman Yorulmaz), İstanbul 2008., s.275-288.
- MAY, Timothy, *Chormağan Noyan, The First Mongol Military Governor in the Middle East*, (Master of Arts in the Department of Central Eurasian Studies Indiana University), Indiana 1996.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı*, İstanbul 1996.
- ÖGEL, Bahaeddin, "Alaeddin Keykubat Çağında Batı İran'da Çormahan Noyan'ın Durumu", *Selçuk Dergisi*, Sayı:3 (I. Alaeddin Keykubat Özel Sayısı), (Haziran 1988), s.13-17.
- SIMON DE SAINT QUENTIN, *Histoire des Tartares*, (Türkçe terc., *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, (Çev. Erendiz Özbayoğlu) Antalya 2006.
- TANERI, Aydın, *Celâlu'd Din Hârizmşâh ve Zamanı*, Ankara 1977.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2002.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 1993.
- TURAN, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, I-II, İstanbul, 1994.
- UYUMAZ, Emine, *Sultan I. Alâü'd-dîn Keykubâd Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, TTK Yay., Ankara 2003.
- VARDAN, *Compilation of History*, (Türkçe terc., "Cihan Tarihi", (Çev. Hrant D. Andreasyan), *Tarih Semineri Dergisi*, III, İÜEF, (1937), s.154-255.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*